

OSMANLI SOSYAL HAYATINDA ŐİR: DİVAN ŐİRİNDE AFNÂMELER VE CEM SULTAN'IN KEREM KASİDESİ

Poem in the Ottoman's Social Life: Afnamas in Ottoman Classical
Literature and Kerem Qaside of Cem Sultan

Orhan KURTOĐLU*

Özet

Őir, Osmanlı sosyal hayatında oldukça etkin bir şekilde yer almaktaydı. Sanatçılar geleneğe uygun bir şekilde, kimi duygu ve düşünceleri nakletmekte aracı kıldıkları őirden, yeni bir görev ve maddi imkân gibi bazı isteklerinin ifadesinde de faydalanmışlardır. Divan şairleri kimi zaman da őiri, bir sebeple ilgilerinden uzak kaldıkları, düşmanlarının tezviratlarıyla gözlerinden düştikleri efendilerinin (Padişah, şeyh, vezir vs.) kendilerini affetmeleri için aracı kılmışlardır.

Bu çalışmada edebiyatın gelişmesindeki en önemli iki husus olan sanatçı ve hâmi arasındaki ilişki değerlendirilip sanatçıların bir şekilde gözden düşmelerine sebep olan hatalarının affi için yazdıkları "af őirleri" üzerinde durulacak ve bu konuda őir yazmış en tanınmış hanedan mensubu sanatçılardan Cem Sultan'ın "Kerem Kasidesi" incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan Őiri, sosyal hayatta őir, af őirleri/afnâmeler, Cem Sultan, Kerem Kasidesi.

Abstract

Poem played a very important role at the social lives of the Ottomans. Some of the poets used poems to communicate their feelings and thoughts and others used poetry to express their requests for a financial opportunity. In addition, Divan poets also used poetry to beg their masters (sultan, sheikh, vizier, etc.) for pardon after they have been disgraced by their enemies.

During this work the relation between the artist and the guardian, the two important factors that influenced the development literature, will be evaluated. In addition, "pardon poems" written to for forgiveness of a fault that caused them to fall into disfavor will be deliberated and the most well-known member of the dynasty and an artist, Cem Sultan's "Kerem Eulogy" will be reviewed.

Keywords: Classical Turkish Literature, poem in social life, forgiveness poems / afnamas, Cem Sultan, Kerem Qasida.

---

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, orkurt@gazi.edu.tr

Son zamanlarda Klâsik Türk Edebiyatı ile ilgili çalışmalar arasında edebiyatta sosyal hayatın yansımaları konu edinenler dikkat çekmektedir. Araştırmacılar, uzunca bir süre sosyal hayattan uzak olmakla suçlanan eski edebiyatımızdaki yaşanan hayata dair unsurları tespit ederek, iddia edilenlerin aksine Divan şairlerinin içinden yetiştikleri toplumun birçok değer ve uygulamasını eserlerine yansıttıklarını, adeta içinde yaşadıkları toplumun birer aynası olduklarını, her toplum gibi Osmanlı toplumunun da yaşadığını edebî ürünlere yansıttığını (Akkuş, 2008: 266) ortaya koymuşlardır¹.

Bütün bu çalışmalarla Klâsik Türk Edebiyatı metinlerindeki sosyal hayat, çoğu zaman teferruatlı bir şekilde ortaya konurken, edebiyatın sosyal hayattaki yeri ve fonksiyonu konusuna birkaç çalışmanın ötesinde ilgi gösterilmemiştir. Bu konuda yapılan çalışmalardan en önemlileri Haluk İpekten'in "XV ve XVI. Yüzyılda Türk Edebiyatında Edebi Muhitler" adıyla doçentlik tezi olarak hazırladığı eseri (1996), tanınmış tarihçi Halil İnalıcık'ın Osmanlı şiirine sosyolojik bir açıdan baktığı "Şâir ve Patron" adlı eseri (2003) ve Tuba Işın Durmuş'un doktora tezini yeniden düzenleyerek "Tutsan Elini Ben Fakirin - Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği" adıyla yayımladığı çalışmasıdır (2009).

Şiir, toplumların hayatında önemli bir yeri olan, ait olduğu milletin her türlü duygularını dile getiren en seçkin sanat ürünlerinin başında gelmektedir. "Şiir bir milletin dilini, duyuş ve düşünüş şeklini, bir toplumun bütün üyelerinin hayatlarını, şiir okuyan veya okumayan, büyük şairlerin

¹ Sabahattin Küçük, "Baki'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 59, Nisan 1989: 153-166; Ahmet Atilla Şentürk, "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, S.495, Ankara, Mart 1993: 175-183; Cem Dilçin, "Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri", *Türk Dili*, S. 571, Ankara, Temmuz 1999: 618-626; İskender Pala, "Divan Şiirini Anlamak ve Sevmek", *Dergâh*, C.X, S.115-116, İstanbul, Eylül-Ekim 1999: 12-15; Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri", *Tarih ve İslam Araştırmaları Vakfı Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.3, İstanbul 2000: 155-168; Emine Yeniterzi, "Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, Ahlakî ve İktisadî Çözülmenin Akisleri", *SÜ Uluslar Arası Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999 –Bildiriler- Konya 2000: 361-377; Muhammet Nur Doğan, "Klâsik Türk edebiyatında Osmanlı Hayatının İzleri", *Eski Şiirin Bahçesinde*, Alternatif Yay., İstanbul 2005: 45-55; Özge Öztekin, *Divanlardan Yanmayan Görüntüler 18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri*, Ürün Yayınları, Ankara 2006; Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayatın Işığında Zati Divanı*, İSAM Yayınları, İstanbul 2006; Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007. Neslihan Koç Keskin, *Sosyal Hayatın 17.yy. Divan Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri*, Basılmamış Doktora Tezi, GÜSBİE, Ankara 2009.

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

---

adlarını bilen veya bilmeyen, kısaca yeryüzündeki bütün insanları etkiler.” (Eliot, 1990: 194) Gerek Halk edebiyatı gerekse Divan edebiyatı geleneğindeki sanatçılar da bu etkinin imkânlarından faydalanmak düşüncesiyle, duygularını en etkili ifade etme yolu olarak şiiri seçmişlerdir. Bunda şiirin özel bir dille icra edilmesinin ve çeşitli ahenk unsurlarının katkısıyla sahip olduğu müzikalitenin de etkili olduğu muhakkaktır. Şair de, bütün bu sebeplerle hayatı, ölümü, dünyayı ve sonrasını, Yaratan ile yaratılanı, sevgi ve nefreti, sevinç ve hüznü, aşkı, gurbet ve vuslatı, ferdî ve toplumsal sıkıntılarını vs. hep şiir aracılığı ile dile getirmiştir.

Günümüz insan ve sanatçısının bu duyguları ifadede bulabileceği başka alternatiflere karşılık şiir, Divan şairinin bütün bu duyguları dile getirebilmek için sahip olduğu nadir enstrümanlardan biridir.

Osmanlı hayatında şiir, toplumun sahip olduğu özellikleri adeta bir ayna gibi yansıtarken icracıları için de birtakım imkânlar sağlamaktadır. Bu dönemde yeni bir görev ve maddî bir imkân gibi taleplerin karşılanmasının yollarından biri de şiirden geçmekteydi. Tayin edilmek istediği vazifenin gerektirdiği bilgi ve birikime sahip olan aday, bütün bu özelliklerini başarılı şiirlerle de taçlandırdığı takdirde arzusuna kavuşmak hususunda önemli bir avantaj yakalamış olurdu.

Zira, “Sâhib-i mülk hükümdar, bilgin ve sanatkârın en önde gelen velinimetini, hâmîsi idi. (...) Orta Çağ'da, Doğu'da ve Batı'da monarşilerde devlet, patrimoniyal yapıda olup egemenlik gücü, mülk ve tebaa mutlak biçimde hükümdar ailesine ait sayılırdı ve yalnız onun lutf ve inâyetine erişenler toplumun en şerefli ve zengin tabakasını oluştururdu. (İnalçık, 2003: 9-10).

Doğu'da veya Batı'da Osmanlı Devleti gibi siyasi yapılarda sanatçı ve yöneticiler arasında kuvvetli bir ilişki kurulmuştur. Sanatçılar ürettikleri sanat ürünlerinin kıymetini bilen ve hak ettiği değeri tayin edeceğinden şüphe duymadıkları bir hâmîye ihtiyaç duyarlarken, padişahlar da devletler arenasında bu sanatçılar sayesinde rakiplerine üstünlük kurmanın hazzını yaşıyorlardı. Bundan dolayıdır ki “15. yüzyılda Semerkand, Herat, Tebriz, İstanbul ve Delhî'de ortak yüksek saray kültürü sayesinde sanatkâr, bir memleketten ötekine gittiği zaman aynı himaye ve anlayışı, aynı sıcak ve coşkulu karşılama buluyordu. Osmanlı Sultanı, özellikle Orta Asya ve Azerbaycan'da Türkçe ve Farsçaya hâkim münşîleri, şâirleri, âlimleri kendi

pâyitahtına çekebilmek için büyük fedakârlıklara hazırды.” (İnalçık, 2003: 11).

Yine bu cümleden olarak padişahlar, daha şehzadeliklerinden itibaren yanı başlarında şair ve bilim adamlarının bulunmasına özen gösteriyor, sanatçılar ve bu hamileri arasındaki hukuk çoğu zaman şehzade ya da hükümdarın talihinin yaver gitmediği dönemlerde de devam ediyordu².

Hükümdarın kendisine eser sunan sanatçılara inayeti de farklılık arz ediyordu. Hükümdar, şairi özelliğine göre münşî ise kâtipliğe, ilmiye sınıftan ise müderrislik ve kadılık gibi görevlerle vakıf hizmetine tayin eder; asker ise timar, zeâmet veya hâssına terakkî verirdi (İnalçık, 2003: 28).

Kimi zaman da şair, şiirini herhangi bir taleple yazmasa da şiirin şöhreti sahibine beklemediği bir itibar kazandırabiliyordu. 16. yüzyıl şairlerinden Sa‘yî’nin

Sûretün nakşını yazınca gönül nâmesine
Kanlar aglatdı gözüm kirpigünün hâmesine

Ne bilür hüsni kitâbında ne sır var idüğün
Kaşunun her ki nazar itmeye ser-nâmesine

Şeref-i şemsde yazılduğün hatt-ı ruhun
Nüsha-i mihr ü mahabbet didiler nâmesine

Bir gümüş serv-i kabâ-pûşdur ol meh ki anun
Güneş altun gül olursa yaraşur câmesine

² Meselâ, Sultan II. Murad, Şeyhî, Cemâlî, Şemsî, Nakkaş Sâfî, Gelibolulu Zaîfî, İvazpaşazade Atâ’î, Hüsâmî, Hassan, Bursalı Ulvî ve Aşkî gibi şairlere; II. Mehmed, Ahmed Paşa, Necatî, Molla Lutfî, Hızır Bey, Melihî, Aşkî, Mehdî, Kazasker Fenarî-zâde Ali Çelebi, Defterdar Şemsî, Ulvî, Katibî, Zeynep Hanım, Cemalî Bayezîd, Kıvamî, Amasyalı Şehdî, Hamidî, Kabulî, Kaşifî, Sahilî, Vahidî ve Le’âlî gibi şairlere, II. Bayezid Ahmed Paşa, Necatî, Molla Lutfî, Müeyyed-zade, Anî Cemalî Efendi, Hatip-zade, Molla İzarî ve Efdal-zade gibi şairlere; Yavuz Sultan Selim, Müeyyed-zade, Kemalpaşa-zade, Taci-zade Cafer Çelebi, Zatî, Halimî Çelebi, Revanî, Sücudî, Talî’î, Güvahî, İshak Çelebi, Nihalî Cafer Çelebi, Lami’î, Muammayî, Şah Muhammed Kazvinî ve Şah Kasım gibi şairlere; Kanunî Sultan Süleyman, Gazalî, Hayalî Bey, Arif Fethullah Çelebi, Taşlıcalı Yahya, Bakî, Gubarî, Kamî, Şükri, Sema’î, Lami’î, Zatî, Edirneli Nazmî, ve Ubeydî gibi şairlere destek vermiştir. (İpekten, 1996: 21, 28, 45, 46, 62, 83). Şehzade Cem’in etrafında ise Sirozlu Kandî, La’lî, Sehayî, Haydar Çelebi, Sa’dî, Tûrabî ve Şahidî gibi sanatçılar yer almıştır. Cem Şairleri olarak bilinen bu şairlerden Tûrabî ve Şahidî dışındakiler Osmanlı tahtının bu talihsiz şehzadesiyle kader birliği etmişler, onu giriştiği bu taht kavgasında ve esaret günlerinde yalnız bırakmamışlardır (Horata, 2000: 95).

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

(Sehî Bey, 1325, 83-84)

beyitlerini muhtevî gazeli Sultan Bayezid'in hoşuna gitmiş ve "Bu gazeli diyeni bulun" diye emir vermiş. Her yerde aranan Sa'yî'nin Üsküp'te bulunduğu padişaha arz edildiğinde padişah tarafından kendisine divitdarlık görevi ihsan edilmiştir. Fakat o, bir fermanla Üsküp'e gönderilen kişiye "bana mansıp gerekmez" diyerek bu görevi kabul etmemiştir (Sehî Bey, 1325: 83). Benzer bir hadise de 16. yüzyıl Divan şairlerinden biri olan Bâkî (ö. 1600) ile ilgilidir. Bir toplantıda okunan şiirler arasında Bakî'ninkini gören Kanunî, bu şairin kim olduğunu ve hangi görevde bulunduğunu sorar. Baki'nin Süleymaniye Medresesi'nde danışmend olduğunu öğrenince, böyle bir kimsenin medrese köşelerinde kalmasının uygun olmadığını, ona hemen bir müderrislik bulunmasını kazaskerlerden istemiştir (Solmaz, 2005: 160; İpekten, 1990: 18-19).

Arşiv vesikaları arasında ve klâsik edebiyatın en önemli biyografi kaynakları olan şair tezkirelerinde, Osmanlı geleneğinde devlet adamlarından herhangi bir şey talep eden sanatkârların bu vesile ile muhataplarına şiirler sunduğuna dair belge ve bilgiler bulunmaktadır. Herhangi bir makama atanma, maddi bir imkân vs. isteği olan sanatçının bu arzusunun dile getirmedeki en önemli vasıta da kalemi olmaktadır. Yani şiir Osmanlı'da sadece estetik duygu ve ihtiyaçların ifadesine aracılık etmekle kalmamış, sanatçının herhangi bir talebinin ifadesi için de kullanılmıştır. Divan şairleri de türlü vesilelerle yazmış oldukları kasideleriyle bir taraftan memduhlarını överlerken bir yandan da taleplerini açıkça veya üstü kapalı bir şekilde dile getirmişlerdir. Mesela 17. yüzyılın önemli şairlerinden Nâbî (ö. 1712), Musahip Mustafa Paşa'ya yazdığı bir kasidesinin fahriye bölümünde

Der-hevâ gördüm idi kendimi ru'yâda bu şeb
Umarum ki anı bir esb ile ta'bir ideler

beytiyle Paşa'dan bir at istediğini üstü kapalı bir şekilde dile getirirken (Bilkan, 1987: 45), yine aynı asır şairlerinden Bosnalı Alâaddin Sâbit (ö. 1712) ise Paşmakçızade Ali Efendi'ye yazdığı kasidesinde kendisi gibi bir yeteneğin Yanya Kadılığı'nı hak ettiğini; Selim Giray'ın Edirne ziyaretinde sunduğu kasidesinde de otuz aydır Edirne'de olduğunu, kendisine Kefe Kadılığı'nın ihsan edilmesi şeklindeki talebini açıkça ifadeden geri kalmamıştır:

Câm-ı tab'um gibi bir şîşe gülâb-ı ma'nâ
Mansıb-ı Yanyaya degmez mi olunsa insâf
(Karacan, 1991: 272)

Otuz ay oldı ki zahmetle şehri Edrinede
Mülâzemet çekerüm gün-be-gün idüp ta'dâd

Niyâz ederse n'ola hâk-i âsitânundan
Kefe kazâsını ihsâna himmet ü imdâd
(Karacan, 1991: 183)

Sâbit, Bosna Kadısı iken Halil Paşa'ya yazdığı bir şiirle de imsak ve iftar vakitlerini tayin edebilmek için bir saat istemiştir:

Kalduk derûn-ı mahkeme-i teng ü fîrede
Leyl ü nehârı seçmege bir âlet isterüz

İmsâk derdimüz de var ammâ futûr için
Vakt-i gurûbı bilmege bir sâ'at isterüz
(Karacan, 1991: 241)

Divan şairlerinin sanatçılıklarını ortaya koyarken, şiirlerini sundukları kişilerden talep ettikleri her zaman bir makam veya maddi bir imkân olmamıştır. Bazen de şiiri, bir sebeple ilgilerinden uzak kaldıkları, düşmanlarının tezviratlarıyla gözden düşükleri efendileri (Padişah, şeyh, vezir vs.) tarafından affedilme arzularına aracı kılmışlardır³.

Şairler arasındaki rekabetin çok sıkı olduğu bu gelenekte birçok sanatçı bu yolu takip etmiştir. Osmanlı arşivlerinde şairlerinin işledikleri bir suç dolayısıyla af talebi için yazdıkları kasideler ile münasip görülüp aff-ı şâhâneye muhatap olanlar için düzenlenen belgeler mevcuttur. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar" başlıklı çalışmada Cevdet Dadaş, Sultan Abdülmecid tarafından dördüncü dereceden nişanla taltif edilen Mekkeli Zeynelabidin Efendi adlı bir şairin kendisine nişan verilmeden önce halka okuduğu çeşitli hicivlerinden dolayı pişman olduğunu bildirmesi üzerine padişah tarafından affedilerek memleketi Mekke'ye gitmesine izin verildiğine; Divan tertip etmiş şairlerden Nizam-ı Cedit fikrine karşı olan Tayyar Mahmut Paşa'nın Çorum, Yozgat ve çevresinde

³ Çalışmamızda hemen hemen her Divan'da bulunan münacaat veya naat türünde yazılmış olan şiirler yazılış maksatları farklı olduğu için değerlendirilmemiştir.

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

---

devletin aleyhinde bazı hareketlerde bulunduktan sonra bir kasideyle affını talep ettiği ve neticede affedilerek isteklerinin yerine getirileceğinin bildirildiği belgelerin özetlerini vermektedir (Dadaş, 2002: 753-755).

Klâsik şiirin tarihinde af dilemek üzere yazılmış şiirlerin en ünlüsü Fatih'in hocası ve veziri Ahmed Paşa (ö. 1497)'ya aittir. Ahmed Paşa, tezkirelerin verdiği bilgilere göre padişahın gözde bir şairi iken kendisini çekemeyenler tarafından çıkarılan bir dedikodu sebebiyle hükümdar tarafından görevlerinden azledilerek öldürülmek üzere hapsedilmiştir. Şair, padişahın kendisini affetmesi için,

Ey muhît-i keremin katresi ummân-ı kerem
Bâg-ı cûd ebr-i kefünden tolu bârân-ı kerem

matla'lı ve "kerem" redifli bir kaside yazarak kendisinden merhamet dilemiş, böylelikle şairin ölüm cezası, sürgün cezasına çevrilerek Bursa'ya gönderilmiştir⁴.

"Kerem" redifli af şiirlerinden bir diğeri de Ahmed-i Rıdvan (15. yy)'a aittir. II. Bayezid devri şairlerinden olan Ahmed-i Rıdvan da bu şiiriyle mahiyeti açık olmamakla birlikte bir suçu yüzünden af dilediğini ve Osmanlı saraylarında av köpeklerine bakmakla görevli bir segban olmaya bile razı olduğunu dile getirmektedir:

Ben günâh itdüm ise n'ola günâhım 'afv it
Başdan ayaga günâh oldısa kul kamı kerem

Kâ'ilem himmetün ile ki olam bir segbân
Çünkü bârân ile fer bula gülistân-ı kerem

(Göre, 2009: 929)

Affedilmesinde yazdığı şiirinin etkisinin olduğu bilinen bir başka sanatçı da yine 15. yüzyıl şairlerinden Karıştıran Süleyman Oğlu adıyla tanınan Behiştî Ahmed'tir. Gençliğinde II. Bayezid'in hizmet ve himayesinde bulunmuş, bir süre sancak beyliği de yapmıştır. Padişahın

---

⁴ Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Divanı adlı eserinde bu olaydan bahsederken "kerem" kasidesinin kaynaklarda aktarıldığı gibi bir sebepten değil ancak daha önce gördüğü teveccüh ve alakayı kaybeden bir insanın onu tekrar kazanma duygusuyla yazılmış olabileceğini söyler (Tarlan, 2005: X).

hizmetinde bulunduğu sırada küçük bir meseleden dolayı padişaha gücenmiş; gözden de düşünce, hayatından endişe ederek korkup, Hüseyin Baykara'nın yanına kaçmıştır. Orada Molla Câmi ile sohbetlerde bulunmuştur. Bir süre sonra Hüseyin Baykara'nın Behiştî'nin affedilmesi için bir elçi ve beraberinde çeşitli hediyeler göndermesi ve kendisinin padişaha "kerem" redifli bir kaside takdim etmesiyle II. Bayezid'in affına mazhar olmuş ve tekrar İstanbul'a dönmüştür. Bu şiire ait olan ve Sehî Bey Tezkiresi'nde de yer alan bir beyit şöyledir:

Ne kul ola ki anun olmaya cürm ü günehi
Ne hatâ ola ki 'afv etmeye sultân-ı kerem
(Sehî Bey, 1325:94; Göre, 2009: 924-925).

II. Murat'ın musahiplerinden Safî (15. yy) de devrindeki diğer şairlerin kıskançlığıyla, küfür söyledi diye hapse atılmış, ancak Sehî Bey'deki bilgiye göre Veliyüddin'e aşağıdaki beyitleri de ihtiva eden bir kaside yazarak hapisten kurtulabilmiştir:

Kâr-ı bahtum kim perîşândur bugün
Rahmetünden n'ola ger bulsa nizâm

Mâh-ı 'ıyşumdan kaçan kat' ola mîg
Murg-ı bahtumdan nice dûr ola dâm

Bükdi serv-i kaddümi belden belâ
Tutdı mâh-ı devletüm gamdan gamâm

Her ne bed fi'l itdüm ise 'âkıbet
Aldı benden tâli'-i bed intikâm

Gâh âteş-veş yirüm bisyâr çüb
Gâh habs oldı bana cây u makâm
(Sehî Bey, 1325: 83-84; Çavuşoğlu, 1986: 27).

Yazdığı kaside ile affedilen Osmanlı bürokrati şairlerden biri de Kınalızâde Ali Çelebi'nin kardeşi Emrullah Efendi'nin oğlu Müslimî (ö. 1586)'dir. Amasya kadılığı görevini yürüttüğü sırada Sultan Bayezid'e isyan edenleri saraya arz etmediği için padişahın gazabına uğramış ve uzunca bir süre mansiptan mahrum kalmıştır. Ancak Kanunî Sultan Süleyman'a yazdığı

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

Farsça bir bahâriyye kasidesi ile affedilmiş ve bir kazaya kadı olarak tayin edilmiştir (Kutluk, 1997: 262).

Türk edebiyatında afnâme olarak kabul edilebilecek şiiirlerden birinin sahibi de Kanunî'nin şehzadesi Bayezid (ö. 1562)'dir. Babası ve ağabeyi Selim ile girdiği taht mücadelesi sonunda genç şehzade, İran'a kaçmak ve Şah Tahmasb'a sığınmak zorunda kalmıştır. Şehzade Bayezid, türlü vesilelerle aynı zamanda iyi bir şair olan babası Kanunî'ye şiiirler yazmıştır. Genel olarak şiiirlerinde "ayrılık, fûrkat, firâk, hicrân, hasret, hecr, harâb, giryân ve âteş" kelimeleriyle ifade edilen temaları işleyen Bayezid, bu şiiirlerinde babasını görmek isteyen, ondan mektup bekleyen ve ondan kendisini unutmamasını, arayıp sormasını dileyen bir oğul olarak görünür. Yaşadığı onca sıkıntıdan sonra babasına karşı gelmekle hata ettiğini düşünen ve derin bir pişmanlık duygusu yaşayan Şehzade Bayezid, kurtuluş yolu arayan bir insanın ruh hâliyle yazdığı "afv" redifli gazeliyle babası ve padişah Kanunî'den af diler (Kılıç, 2000: 42-47):

Tevbeyle Hak yanında oluram günâh 'afv
'Afv eyle sen de bendeni ey pâdişâh 'afv

Kimdür bu deyr içinde kim ol eylemez günâh
Şirk olmasun hemân tek olur her günâh 'afv

Her kanda defter olsa sepîd ü siyâh olur
Dir hâl u kâl ile bu sepîd ü siyâh 'afv

Ferzend eger günâh ide sehv ü hatâ ile
Ana peder cefâlar ider gâh gâh 'afv

İtdüm şu denlü tevbe vü şerm ü nedâmeti
Mercû durur ki itmiş ola ol İlâh 'afv

Katlüme kâdir olmuş iken niçe vech ile
Şâhâne tavr gösterüben itdi şâh 'afv

'Afv itdi şâh Şâhi'yi ey şâh-ı mülk-i Rûm
'Afv eyle sen de bendeni ey pâdişâh 'afv

(Kılıç, 2000: 192)

Şehzâde Bayezid'in babasına yazdığı af şiirlerinden biri de meşhur bir murabbadır. Bu şiirde de Şâhî mahlaslı şehzade, bir padişaktan ziyade babasına seslenen ondan imdat ve af dileyen insan olarak karşımıza çıkar:

Ey ser-â-ser 'âleme Sultân Süleymânım baba
Tende cânım cânımın içinde cânânım baba
Bâyezîdine kıyar mısın benüm cânım baba
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

Enbiyâ ser-defteri ya'ni ki Âdem hakkı'çün
Hem dahi Mûsâ ile İsâ vü Meryem hakkı'çün
Kâinâtun serveri ol Rûh-ı a'zâm hakkı'çün
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

Sanki Mecnûnam dağlar başı oldı durak
Ayrılp bi'l-cümle mâl ü mülkden düşdüm ırak
Dökerem göz yaşını "vâ-hasretâ dâdü'l-firâk"
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

Kim sana arz eyleye hâlüm eyâ şâh-ı kerîm
Anadan kardaşlarumdan ayrılp kaldım yetîm
Yok benüm bir zerre isyânım sana Hakdur 'alîm
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

Bir nice ma'sûmun oldıgun şehâ bilmez misin
Anların kanına girmekden hazer kılmaz mısın
Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz mısın
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

Hak Te'âlâ kim cihânun şâhı itmişdür seni
Öldürüp ben kulunı güldürme şâhum düşmeni
Gözlerüm nûrı ogullarumdan ayırma beni
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola
Bu meseldür söylenür kim "kul günâh itse n'ola"
Bâyezidün suçını bağışla kıyma bu kula
Bî-günâhem Hak bilür devletlü sultânım baba

(Kılıç, 2000: 49-50).

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

Söylediği bir şiir, Türk edebiyatının ümmî Divan şairlerinden olan Enverî (ö.1547)'nin de farklı bir şekilde affına sebebiyet vermiştir. Ahdî'ye göre elinde iki testi şarap ile giderken subaşına yakalanan ve hayli azar işiten Enverî, Ahmed Paşa'nın "Kerem Kasidesi"nin bir mısraını tazmin ettiği şu beytin yüzü suyu hürmetine subaşı tarafından affedilmiştir:

İki destüm tolı mey destümi sındurma benüm
Tutalum iki elüm kanda imiş kanı kerem

(Solmaz, 2005: 221).

Yazdığı şiir marifetiyle affedilip padişahın gazabından kurtulan bir başka şair de 16. yüzyılda yaşamış İşretî (ö.1566)'dir. İşretî, Kanunî'nin şehzadelerinden Bayezid'le şehzadenin Edirne'de bulunduğu sırada tanışmış ve aralarında yakın bir dostluk kurulmuştur. Hatta şehzade Kütahya'ya giderken onu da Eskişehir'e getirtmiştir. Ancak kendisini çekemeyenlerin padişaha, melek yaradılışlı şehzadenin, "İşretî'nin tesiriyle peymâne gibi bâde-perest ve surâhî gibi müdâm ehl-i 'ıyş u 'işret oldu" demeleri üzerine görevlerinden azledilmiştir. İşretî de padişahın bir gazelini tanzir edip takdim ettiğinde affedilmiş, kendisine Rumeli'de bir kaza mansıp olarak verilmiştir. Bu nazire şiirin Hasan Çelebi Tezkiresi'nde yer alan beyitleri şöyledir:

Ol elâ gözler bizümle mekr ü âl üstindedür
Gamzeler 'uşşâk ile ceng ü cidâl üstindedür

İşigünde kebkebünle na'lçen nakşî şehâ
Burc-ı rif'atde Süreyyâdur hilâl üstindedür

İşte gerden işte şemşîrün kefen ber-dûş idüp
'İşretî emr-i şerîfe imtisâl üstindedür

(Eyduran, 1999: 661-662)

17. yüzyılda ve bütün Türk edebiyatında en büyük kaside şairi olarak kabul edilen Nef'î'nin de bir sürgünden kurtuluşu, yazmış olduğu kasideler sayesinde olmuştur. Sultan IV. Murad, Nef'î'nin Sihâm-ı Kazâ'sını okurken yakınlarında bir yere yıldırım düşer. Nef'î'yi sevmeyenlerin de telkiniyle bunu bir uğursuzluk sayan padişah, Nef'î'ye hiciv söylemeyi yasaklamakla kalmayıp memuriyetten atarak Edirne'ye sürgün etmiştir. Daha önce de kısa azil süreleri yaşayan Nef'î, bir yandan Edirne Muradiye mütevelliliği

görevine tayin edilirken, bir yandan da Hüsrev Paşa'nın Bağdad seferi dolayısıyla padişaha

Muzaffer ola ser-dârun eyâ şâhenşeh-i gâzî
Ne Tebrîzi koya şâh-ı kızılbaşâ ne Şîrâzî

matlalı kasidesi ile affını dilemiştir. Bu kasidede, bu günden sonra kimseyi hicvetmeyeceğini, eğer müsaade edilirse bundan böyle sadece kendisinin bu gurbeti yaşamasına sebep olan talihini hicvedeceğini söyledikten sonra padişaktan uzak kalmaktan duyduğu derin üzüntüyü belirtir:

Bu günden ‘ahdum olsun kimseyi hicv itmeyüm illâ
Vireydün ger icâzet hicv iderdüm baht-ı nâ-sâzî

Beni dūr itdi zîrâ der-geh-i devlet-penâhundan
Nice hicv itmeyüm bir böyle gaddâr ü çeb-endâzî

Firâk-ı pâdişâhumla dilün şerh idemem derdüm
Bu da bir derd-i âher kim ne yârı var ne dem-sâzî

(Ocak, 1991: 9-10).

Kaynaklarda bu maksatla şiir yazdığı bildirilen şairlerden biri de Nâilî (ö. 1666)'dir. Haluk İpekten, şairle ilgili çalışmasında “Tezkire sahibi Safâî'nin dediğine göre, kendisini çekemeyenlerin etkisiyle “evâhir-i hâlinde” Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın gazabına uğrayarak işinden atıldığı gibi İstanbul'dan da uzaklaştırılmıştır. Kaynakların bu konuda bilgi vermemelerine karşılık, şairin Sadrazam'ın emriyle İstanbul'dan uzaklaştırıldığını, affını istemek üzere ona birkaç kaside sunmasından anlıyoruz.” (İpekten, 191: 12) şeklinde bir yorum yapmıştır.

Yazdığı bir şiirle af talep eden bir başka şair de Nevres-i Kadîm (ö. 1761)'dir. Niteliği ve mahiyeti bilinmeyen bir suç sebebiyle Vezir Mehmed Paşa'nın ilgisinden uzak kalan Nevres-i Kadîm'in, yeniden Paşa'nın yakınında olabilmek arzusu ve af dileklerini ifade ettiği bir şiiri vardır. “Niyaz-nâme Be-Hazret-i Vezîr El-hac Mehmed Paşa” başlığını⁵ taşıyan 21 beyitlik bu şiirde Nevres, Mehmed Paşa'nın ilgi ve desteğinden ayrı

⁵ Bu şiirin başlığı, Divanın İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesindeki nüshasında "Sadr-ı 'Âlî el-Hâc Mehmed Paşa Hazretlerine niyâz-nâme"; Millet Kütüphanesindeki nüshasında "Kasîde-i niyâz-nâme berây-ı Sadr-ı a'zam el-Hâc Mehmed Paşa", Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshasında ise "Niyâz-nâme-i Sadr-ı a'zam-ı esbak el-Hâc Mehmed Paşa" ibaresini bulundurmaktadır (Akkaya, 1996: 101).

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

---

geçirdiği günlerin ıstırabını, büyük bir darlık içerisinde olduğunu, ayağını öpmek arzusuna bütün servetinden vazgeçeceğini, ondan ayrı olduğu süre zarfında çok mutsuz olduğunu, kahrının bile kendisi için bir lutuf olduğunu dile getirirken kendisini Allah'ın rızası ve Peygamber'in hatırı için affetmesini, bir daha kendisine muhalefet ettiği takdirde hançerine su yerine kanını vermesini, fermanının kölesi olduğunu dile getirmektedir:

Kalmadı gam-ı hicr ile dermânım efendim
Yolunda fidâ eyleyeyim cânım efendim

Mecrâ-yı nefes teng dilim teng elim teng
Teng oldı cihân bâşıma sultânım efendim

Bir ben bilürim çekdigimi bir de bir Allâh
Hiç sorma benim hâl-i perîşânım efendim

Bir yana senin ârzû-yı bûs-ı kudûmun
Bir yana bütün servet ü sâmânım efendim

Sensiz nazarımda degil esbâb-ı meserret
Sensiz gam ile dest ü girîbânım efendim

Vallâhi senin 'âşıkınam tâ o kadar kim
Kahrında dahı lutf bulur cânım efendim

Açılsa zamânında n'ola bâb-ı murâdım
Mânende-i ebvâb-ı kerem cânım efendim

'Afv eyle beni Hazret-i Allâh için olsun
Peygambere bağışla bu 'isyânım efendim

Bir dahı eger semt-i muhâlifde bulursan
Vir hancerine su yerine kanım efendim

Dergâhına ser-dâde-i teslîm ü rızâyam
Her ne dir isen bende-i fermânım efendim

(Akkaya, 1996: 101-102)

Divan şiirinin 18. yüzyıldaki üstad şairlerinden Hoca Neş'et'in babası Refi'â (İstanbul Ahmed Efendi) da Sultan III. Ahmed'in musahipleri arasında yer alırken sonraki padişah I. Mahmud'un devrinde gözden düşerek Edirne'ye sürgün edilmiştir. Bu üzüntüyle yazdığı

Meskenimden dūr edip gurbetde ser-gerdân eden
Kısmetim mi tâli'im mi yoksa cânâ sen misin

matlı şiiri bestelemiş, bu eser padişahın kulağına erişince affedilmiştir (Oğraş 2001: 180-181).

Tasavvuf çevrelerinde de mutasavvif şairlerin, yapmış oldukları herhangi bir hata dolayısıyla tecziye edilmeleri hâlinde şiiri af vasıtası olarak kullanmalarıyla ilgili bir örnek dikkat çekmektedir. Klâsik Türk edebiyatının tanınmış Mevlevî şairlerinden Şeyh Gâlib ile dostu ve müridi Esrâr Dede (ö. 1796) arasında şöyle bir hadise gerçekleşmiştir: "Esrâr Dede ile Şeyh Gâlib'in muhabbeti bir defa bozulmuştur. (...) Esrâr'ın bir "küstahlığı" (suçu, kabahati) sebebiyle kendisine şeyhi tarafından "seyyâh" verilmiştir⁶. Bunun üzerine Esrâr Dede, "dokunma" redifli gazelini yazarak affını istemiştir." (Horata 1998: 20). Bu gazelde şair, şeyhinden uzak kalmanın kendisine dayanılmaz acılar vereceğini dile getirirken, lütfedip kendisini affetmesini ister:

Kâküllerine ol mehin ey şâne dokunma
Zencîri kırar bu dil-i dîvâne dokunma

Gül-berg misâli cigerim pâreliyorsun
Ey bâd-ı seher ol gül-i handâna dokunma

Feryâd-ı "ene'l-Hakk" eder âvâz-ı tanîni
Fâş etmesin esrârını peymâne dokunma

Bünyân-ı nizâm-ı felek ol kûy-ı belâdır
'Âlem yıkılır bu dil-i vîrâna dokunma

İçdikleri hep hûn-i cigerdir fukarânın
Şeyhâ kerem et hâtır-ı rindâna dokunma

⁶ Seyyah vermek: Bektaşî ve Mevlevî tabiri. Cezalandırılmak istenen veya ilerlemesi arzulanan dervişlere, seyyah verilirdi. Bektaşîlerde, seyyah verilen dervişin eline somun verilirken, Mevlevîlerde dervişin ayakkabısı dışı doğru çevrilirdi (Cebecioğlu, 2009: 565).

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

Eglenceleri zülf-i dil-ârâm-ı elemdir
Dinle ne siyeh-gündür o efsâne dokunma

Şâhım senin Esrâr sadâkatli kulundur
Lutf eyle o dervîş-i perîşâne dokunma

(Horata, 1998: 533-534).

Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi:

Klasik edebiyatımızda af dilemek üzere şiir yazmış en tanınmış isimlerden birisi Fatih'in şehzadesi Cem Sultan (ö. 1495)'dir. Babası Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine, taht üzerinde hak iddia ederek ağabeyi II. Bayezid ile mücadeleye girişen, fakat bu mücadelede başarılı olamayan Şehzade Cem, bunun bedelini ağır bir şekilde ödemiştir. Vatanını ve ailesini terk etmek zorunda kalan talihsiz şehzade, sadık birkaç dostuyla ömrünün sonuna kadar sıkıntılı bir hayat sürmüş, ağabeyi ile girdiği mücadelede yenilerek Rodos şövalyelerinin ve Papa'nın eline düşmüştür. Bu esaret günlerinde kendi üzerinden Türk devletine karşı oynanan oyunun farkına varmış ve buradan II. Bayezid'e yazdığı mektupla kendisini "küffâr elinde" bırakmamasını rica etmiştir (Horata, 2000: 93).

Şehzade Cem, Ahmed Paşa'yı tanzir ederek yazdığı 74 beyitlik kasidesiyle de ağabeyi ve padişahı Sultan II. Bayezid'den affını dilemiştir. Şehzade daha önce de yazdığı mektuplarla ağabeyine hâlini arz etmeye çalıştığını, fakat mektubun bu hususta yeterli olamayacağını düşünerek bu kasideyi yazdığını belirtmektedir:

Dilini deldi Cem'ün tîg-i cefâ hâme bigi
Nâme takrîr idemez hâlini sultân-ı kerem

(Ersoylu, 1989: 26)

Kasidenin bir beytinde de hâlini arz etmek için vasıta bulamadığını, dostlarının kendisine "kerem" redifini hatırlattıklarını da söylemektedir. Bu en azından dostlarının böyle bir şiir yazacağından haberdar olduğunu göstermektedir. Bu şiir, Ahmed Paşa'ya nazire olsa da kelimenin tam manasıyla padişahın kerem ve merhametine muhtaç olan talihsiz

Şehzade'nin bu redifi kullanmasında, Ahmed Paşa'nın kasidesinin ilgisi olmayabilir:

Ben ne dille seni vâsf eyleyem iy zıll-ı Hudâ
Hâk kimdür ki seni medh ide iy kân-ı kerem

Lîk bî-vâsıta hâlüm sana 'arz eylemege
Bu redîfi bana 'arz eyledi hullân-ı kerem

(Ersoylu, 1989: 27)

Şiir, remel bahrinin “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” vezniyle yazılmıştır. Bu vezin, dâhil olduğu bahirdeki diğer kalıplar gibi Türk şairlerinin en fazla ilgi gösterdikleri kalıplardan birisi olmuştur. Şairlere vermiş olduğu, ilk tef'ilesini “fâ'ilâtün” son tef'ilesini ise “fa'lün” şeklinde değiştirebilme imkânıyla canlılık ve kolaylık sağlamanın yanında, aslında ahenkli ve kıvrak olması ile Türkçenin kısa hece özelliğini de karşılmasıyla edebiyatımızda her tür nazım şeklinde ve özellikle kaside, gazel ve kıt'alarda çok kullanılan bir kalıptır (İpekten, 1994: 215). Bu vezin, aynı zamanda aruz kalıpları içerisinde en fazla açık heceye sahip olanlardandır. Bu sebeple kaside, kullanılan veznin de tesiriyle hızlı bir ritme sahiptir. “Vezinde kapalı hecenin çokluğu ritmin yavaşlamasına, açık hecenin çokluğu ise süratlenmesine yol açar.” (Macit, 1996: 82).

Cem Sultan'ın bu şiiri müreddef bir kasidedir. Şiirin kafiyelerini oluşturan kelimeler ve bunların şiirde kullanım sıklığı ise şöyledir:

a'yân	devrân	hayvân	pâyân
agsân	dırahşân	hirmân (2)	peşimân
an	dihkân	hullân	reyhân
avân	dîvân (3)	ihsân	Rıdvân
bârân (2)	dükkân	imkân	sultân (3)
Bedahşân	dür-efşân	insân	Süleymân
bürhân	elhân	kân (2)	şân
büstân	erkân	kanı (2)	şebistân
cân	erzân	Ken'ân	şekeristân

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

cevelân	fermân	kurbân	tûfân
çevgân	gerdân (2)	Lokmân	ummân (2)
dâmân	girîbân	mercân	unvân (2)
dendân	gülistân	mevdân	uryân
derbân	hakan	müjgân	zindân
dermân	hân (3)	nân	
destân	handân	noksan	

Görüldüğü gibi kafiye kelimelerinden “kanı” ve “an(1)” haricindekiler hep Arapça ve Farsçadır. Bu kelimelerle bir uzun sesli ve bir sessiz benzerliğine dayalı zengin kafiyeler yapılmıştır. Bu kafiye sesleriyle veznin ritmi birleştğinde ise ortaya tonalitesi yüksek bir ahenk çıkmaktadır.

Diğer Divan şairlerinde de çoğu zaman rastlanan, kafiye kelimelerinin yedi beyitten daha sık aralıklarla tekrarına dayalı kafiye kusuru, Cem Sultan'ın bu şiirinde de dikkat çekmektedir. “bârân” kelimesi 6 ve 7. beyitlerde peş peşe, “kân” kelimesi 31 ve 34. beyitlerde; “hân” kelimesi de 30 ve 32. beyitlerde çok sık aralıklarla tekrar edilirken, yer ismi yapan “-sitân” ekiyle yapılmış kelimelerin (şebistân ve şekeristân) kafiye kelimesi olarak peş peşe kullanılmasıyla da gizli kafiye kusurlarından îtâ-yı hafî⁷ yapılmıştır.

Şehzade Cem, ahenk elde etmek için sadece vezin ve kafiyenin imkânlarıyla yetinmemiştir. Şair, zaman zaman da âhenk unsurlarından bir başkası olan ve "şiir dilinde beyti oluşturan mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve mütevazin kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışı" (Macit, 1996: 59) şeklinde tarif edilen paralelizmin güzel örneklerini de vermiştir:

Mefhar-ı mülk-i safâ mazhar-ı envâr-ı Hudâ
Mesned-i taht-ı vefâ dâver-i devrân-ı kerem

⁷ Tekrarı pek açık olmayan kafiye kusurudur. “آب - خون آب - كل آب” (âb – hûn-âb ve gül-âb) kelimeleri arasındaki kafiye gibi. İtâların hafisi celîsinden ehven sayılsa da insana “olmuş ammâ olmasaydı kâşki” dedirir (Muallim Nâcî, 1307: 101-102).

Hükmi efgendesidür Rüstem-i destân-ı cihân
İşigi bendesidür Husrev-i hâkân-ı kerem

Mihr-i lutfında degül zerrece envâr-ı vefâ
Yemm-i cûdında degül katrece ‘ummân-ı kerem

Ne keremdür ki ola mûcib-i tecdîd-i güneş
Ne günehdür ki ola bâ’is-i hirmân-ı kerem

Niçe kim zinde kıla ‘âlemi ervâh-ı safâ
Niçe kim bende kıla lutf-ıla insânı kerem

Niçe kim ola ‘atâ defter-i dîbâce-i cûd
Niçe kim ola vefâ nâme-i ‘üvân-ı kerem

(Ersoylu, 1989: 24-25, 28-29)

Cem Sultan, bu kasidesinde şiirin klâsik formatına uygun bir şekilde aşırı sözlerle memduhunun lütuf ve cömertliğini övdükten sonra içinde bulunduğu durumu da dile getirmiştir. Şiirin bilhassa kendi hâlinden bahsettiği beyitleri, gönlünde fırtınalar kopan bir komutan/hükümdarın hayallerinin birer birer yıkılması karşısında duyduğu iç burkulmalarını dile getirmekte, taht mücadelesine giriştiği II. Bayezid karşısındaki aczini ifade etmektedir.

Divan şairlerinin kendi iç dünyaları ile gerçek dünyaya dair hususları nakletmekten genellikle imtina etmelerine karşılık Şehzade Cem, incelediğimiz bu kaside ve diğer bazı şiirlerinde bunu çok başarılı bir şekilde ortaya koyar. Mesela, hayatla ölüm arasında gidip gelen şehzade, Divanındaki VI. kasidede de hâlet-i rûhiyyesini en çarpıcı kelimelerle ifade eder (Horata, 2000: 97). “Edebî eserden hareketle, şairin kendisi ve sosyal hayatıyla ilgili sonuçlar çıkarmak daima ihtiyatlı olmayı gerektiren bir durum olmakla birlikte; bu beyitler hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde onun macerasını naklederler.” (Horata, 2000: 97).

Cem Sultan’ın afnâme niteliğindeki bu kasidesinin⁸ birinci bölümünde geleneksel yapıdan farklı olarak doğrudan doğruya medhiyeye

⁸ Cem Sultan Divanı’nın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 5547’de bulunan nüshasındaki “Cem Sultan Sultan Selim’e yazup irsâl eylediği kasîde vü niyâzdur” (Ersoylu, 1989: 24) başlığı da bu şiirin afnâme/niyaznâme türünde yazıldığına bir delil olarak gösterilebilir.

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

---

başlanmış ve diğer kasidelerde de görmeye alışık olduğumuz şekliyle memduh (II. Bayezid) mübalağalı ifadelerle övülmüştür:

İy sicill-i şiyemün matla'ı dîvân-ı kerem
Nâm-ı cûdunla bulur zîneti 'üvân-ı kerem

Mefhar-ı mülk-i safâ mazhar-ı envâr-ı Hudâ
Mesned-i taht-ı vefâ dâver-i devrân-ı kerem

Zînet-i tâc ü nigîn ü şeref-i millet ü dîn
Husrev-i rûy-ı zemîn hazret-i sultân-ı kerem

Bir nazarda kara toprağı zer-i hâlis ider
Olalı hâk-i rehi sürme-i a'yân-ı kerem

İns ü cin cümle budur diye Süleymân-ı zemân
Her kaçan kim kurıla karşuna dîvân-ı kerem

(Ersoylu, 1989: 24-25).

Şiirin asıl afnâme özelliği taşıyan kısmı 33-66. beyitlerdir. Cem Sultan bu beyitlerde, böyle bir mücadeleye girişmekle hata ettiğini, sahip olduğu nimetin kıymetini bilmediğini, bu sebeple bu nimetler gözüne dursa yeri olduğunu, kendisinden af dilediğini, ayıbını yüzüne vurmamasını, gurbette ölmek üzere olduğunu, kendisinden af ilacını esirgememesini, bundan sonra suç defterine bakmamasını, yüzünün amel defteri gibi kapkara olduğunu lutfu ile yıkamasını, hışım kılıcının padişahın elinde, kendi boynunda ise kefen olduğunu, başının ortada bulunduğunu, neye ferman ederse ona tâbî olduğunu, hâsılı padişahın kendisini affetmesini arzu ettiğini lirik bir şekilde dile getirmektedir:

Dilini deldi Cem'ün tîg-ı cefâ hâme bigi
Nâme takrîr idemez hâlini sultân-ı kerem

Ben ne dille seni vasf eyleyem iy zıll-ı Hudâ
Hak kimdür ki seni medh ide iy kân-ı kerem

“Şiirin başlığında kasidenin yazıldığı padişah olarak Sultan Selim'in adı yer alsa da Selim'in 1512'de tahta çıkması, Cem'in ise 1495'te ölmesi sebebiyle, bu kasidenin II. Bayezid'e sunulduğu anlaşılmaktadır.” (Horata, 2000: 105). Biz, şiirin kime sunulduğunu tespit için değil, kasidenin türüne dair bir delil olması bakımından bu başlığa dikkat çekmek istedik.

Lîk bî-vâsıta hâlüm sana arz eylemege
Bu redîfi bana arz eyledi hullân-ı kerem

Husrevâ dinle bu ben mûr-ı za'îfün hâlin
Çünkü sensin bu zemân içre Süleymân-ı kerem

Nemek-i lutfun-ıla bulmuş iken lezzet-i cân
Bilmedüm gözlerüme tursa n'ola nân-ı kerem

Yine yüz urmaga geldüm kapuna haclet ile
'Aybumu yüzüme urma ki budur şân-ı kerem
Nûh-ı lutfun eger irgürmeye keştî-i necât
Gark ider bahr-ı belâya beni tûfân-ı kerem

Çünkü evvelde tamâm eylemiş idün keremi
Umaram sonra dahı olmaya noksân-ı kerem

Defter-i cürmüme bakma benüm iy kân-ı 'atâ
Kıyas-ı cûduna zamm oldı çü destân-ı kerem

Gerçi yüzüm karadur nâme-i a'mâl gibi
Umaram kim yuya lutfun suyıla anı kerem

Dest ü pâ-beste vü dil-haste vü ser-geşte vü zâr
Der-i dîvânuna geldüm yine sultân-ı kerem

Tîg-i hışm elde vü boynumda kefen ortada baş
Tâbi'em her ne ki emr eylese fermân-ı kerem

'Âmdur lutf-ı 'amîmün ko günâhumı benüm
Merhamet vaktı durur var-ısa imkân-ı kerem

Gerçi kim cürm ü hatâdur işümüz n'oldı 'atâ
Gerçi kim iki elüm kanda velî kanı kerem

(Ersoylu, 1989: 26-29).

Şiir dilinin tabii olarak konuşma dilinden ayrılan bir takım özellikleri vardır. "Yazılan dilin yanında konuşulan dil nasıl, zaman zaman daha etkili bir anlatım sağlıyorsa, çeşitli duygu, coşku, düşünce ve hayallerin söze

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

---

dönüştüğü yazın ürünleri içinde şiirin dili de özellikle yoğunluğu, sözcüklerinin anlam değerleri ve müzikalimleri nedeniyle öylece, daha etkileyici, çarpıcı bir anlatım gerçekleştirir.” (Aksan, 1999: 26). Şiirde kullanılan kelime/göstergelerin duygu değeri de bu çarpıcı anlatımın gerçekleştirilmesinde önemli görevler üstlenir.

Af beklentisiyle yazılan şiirlerde kullanılan kelimelere/göstergelere baktığımızda, şairlerin yazmış oldukları bu şiirlerde kendi durumlarıyla ilgili olarak menfi; muhataplarıyla ilgili olanlarında ise müspet nitelikteki duygu değerine sahip kelimelerden yararlandıkları görülmektedir. Mesela, şeyhi tarafından affedilmeyi arzu eden Esrar Dede'nin şiirindeki kendisi ile ilgili kelimeler arasında “divâne, ciger pârele-, feryâd, dil-i vîrân, hûn-ı ciger, perişân” gibi kelimeler ve “dokunma” redifi dikkat çekerken, Ahmed-i Rıdvan'ın şiirinde “günâh et-, afv et-, kâ'il ol-,” gibi kelimeler, Şehzade Bayezid'in babasına yazdığı şiirde içinde bulunduğu durumla ilgili olarak “günâh-afv, bende-padişah, sepîd-siyâh, hâl-kâl” gibi zıt kavramlar, Nevres-i Kadîm'in şiirinde de “gam-ı hicr, dermân, dil-hûn, mûr, teng, dîde-i giryân, gam, kahr, vîrâne” gibi olumsuzluk tedai ettiren kelimelerden istifade edilmiştir.

Cem Sultan da affedilme arzusuyla yazdığı bahse konu kasidesinde ağabeyi karşısındaki aciziyetini “Ben ne dille seni vasf eyleyem ey zill-ı Hudâ” mısraıyla ifade ettikten sonra, kendi durum ve beklentisini ortaya koymaya çalışırken “mûr-ı zaîf, kapısına yüz sürmek, bahr-i belâ, gark olmak, defter-i cürm, ayb, yüzü kara, dil-haste, ser-geşte, zâr, kefeni boynunda, günâh, cürm, hatâ, hâk, hirmân (2 kez)” gibi olumsuz duygu değerine sahip kelimelerden yararlanırken; Bayezid'i “Süleymân-ı kerem, Nûh-ı lutf, keştî-i necât, kerem, kân-ı atâ, cûd, lutuf suyuyla yıkayan, sultân-ı kerem, fermân-ı kerem, emr eylemek, merhamet ve atâ” gibi üstünlük ve kudret ifade eden olumlu duygu değerlerine sahip kelimelerle tavsif etmiştir. Sadece bunlar bile Cem Sultan'ın içinde bulunduğu ruh hâlini ortaya koymaya kâfidir.

Kasidede dikkat çeken hususlardan biri de şairin yağmur, nehir, deniz vb. su ile ilgili kelimelere çokça yer vermesidir: Padişahın cömertlik denizi karşısında kerem ummanı, damla bile değildir, padişahın himmet bulutu, eğer cömertlik yağmuru yağdırsa sedef, inci yerine la'l ve yakutla dolar, padişahın himmet havuzu, kerem ırmağını akıttığından beri feleğin dolabı, onun kereminin suyuyla döner, kerem ummanı padişahın lutfunun

dalgalarında ortaya çıkar, Yüzü, amel defteri gibi karaysa da keremin onu lutf suyu ile yıkayacağını umar:

Mihr-i lutfında degül zerrece envâr-ı vefâ
Yemm-i cûdında degül katrece ‘ummân-ı kerem

La’l ü yâkût-ıla pür ola sade f dür yirine
Himmeti ebri eger yagdura bârân-ı kerem

Himmeti havzı kerem nehrini icrâ ideli
Oldı dülâb-ı felek ol suda gerdân-ı kerem

Katre-i cûdunu çok görme bu ben teşne-dile
Mevc-i lutfunda ‘ayân oldı çü ‘ummân-ı kerem

Gerçi yüzüm karadur nâme-i a’ mâl gibi
Umaram kim yuya lutfun suyıla anı kerem

(Ersoylu, 1989: 25, 27, 29)

Bu durum, klâsik edebiyatın geleneksel özellikleri yanında Şehzade Cem’in ağabeyinin gazabından kaçarken yaptığı deniz seyahatleri ve artık yaşamaya mahkûm edildiği yeni dünyasının iklim özelliklerinin ona ilhamı veya tesiri olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç olarak şiirin Osmanlı Dönemi sosyal hayatında oldukça önemli bir yer tuttuğu muhakkaktır. Sanatçılar, hamilerinden herhangi bir talepte bulunacakları zaman bunu en güzel ve en etkili şekilde yapmaya çalışıyorlardı. Şiir ise meramlarını ifade edebilmekte kendilerine benzersiz imkânlar sunmaktaydı. Onlar da bu gerçekten haberdar olarak meramlarını şiirle ifade etme yolunu mümkün oldukça kullanmışlar, tayin, nakil ve maddi imkân gibi isteklerini hep şiirle dile getirmişler, çoğu zaman da arzularına ulaşmışlardır.

Şairlerin şiir vasıtasıyla talep ettikleri önemli isteklerinden biri de bir sebeple sevgi, ilgi ve yardımlarından uzak kaldıkları hamilerinin (padişah, şeyh, vezir vs.) eski ilgi ve yardımlarına tekrar kavuşmak olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Klasik şiirimizde Ahmed Paşa, Şeyhî, Nailî, Ahmed-i Rıdvan, Şehzade Bayezid, İşretî, Esrar Dede, Refâ ve Nevres-i Kadîm gibi şairler, değişik sebeplerle ve şiir yoluyla padişah veya şeyhlerinin affını talep etmişlerdir. Af dilemek maksadıyla yazılan bu şiirlerin türüne bu

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

---

muhtevaları ve gerek Cem Sultan'a ait şiirin divanın bir nüshasındaki başlığında yer alan “niyâz” gerekse Nevres-i Kadîm'in yukarıda bahsedilen şiirinin divanın üç nüshasındaki başlığında yer alan “niyâz-nâme, kasîde-i niyâz-nâme” gibi ibareleri itibariyle afnâme veya niyâznâme demek mümkündür. Bilindiği gibi bütün edebî akım ve türler de mevcutların okuyucunun ihtiyaçlarına cevap verememesi, yeni bir takım ihtiyaç ve zevklerin ortaya çıkmasıyla doğmuştur. Öte yandan şiirlerin yazılış maksatları ve muhtevasının çeşitliliği kadar tür sayısından bahsetmek de pekâlâ mümkündür.

Türlerin yaygınlık ve şöhretinin de birbirinden farklı olması gayet tabii bir durumdur. Sanatçıların başka sanatçılarla paylaştıkları, hemfikir oldukları konu ve muhtevalarda ortaya konulmuş ürünlerin fazlalığı, o tarzın yaygınlık kazanmasına ve bir edebî tür olma sürecine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bizim çoğunlukla dünyevî makam sahibi olan ve şairle çağdaş olan önemli kimseler için yazılmış “tebaa-yönetici ilişkisini ifade eden” (Akkuş, 2008: 267) şiirlerle sınırladığımız af şiirlerinin kapsamını, her divanda bulunabilecek Allah, Peygamber ve şeyh gibi din ve tasavvuf büyüklerinden istidat dilemek üzere yazılmış “Tanrı-kul ve insan-Peygamber ilişkisini ifade eden” (Akkuş, 2008: 267), başlığında da “niyâz, niyâz-nâme” gibi nitelermeleri olan şiirleri ilave ettiğimiz takdirde afnâme / niyâznâmenin oldukça yaygın bir tür olduğunu söylemek mümkündür.

Afnâme / niyâznâme yoluyla af talep eden isimlerden biri olan Fatih'in şehzadelerinden Cem Sultan da ağabeyi Bayezid'e yazdığı “kerem” redifli kasidesiyle türün en güzel örneklerinden birini vermiştir. Ağabeyi ile giriştiği taht mücadelesinden yenik ayrılan, ailesi ve vatanını terk etmek zorunda kalan şehzade bu şiirinde, savaş meydanlarının cengâver bir savaşçısı olarak değil, hayalleri birer birer yıkılmış ve hiç aklımdan geçirmede büyük başarısızlığa mahkûm olmuş bir kahraman olarak sahne almıştır.

KAYNAKLAR:

AKKAYA, Hüseyin (1996). **Nevres-i Kadîm and His Turkish Dîvân: Textual Analysis, Critical Edition and Facsimile**, Cambridge: Harvard University.

AKKUŞ, Metin (2008). **Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası : Edebi Türler ve Tarzlar**, Erzurum: Fenomen Yay.

AKSAN, Doğan (1999). **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Ankara: Engin Yayınevi.

AYNUR, Hatice (2000). “Cem Şairleri” **İlmî Araştırmalar**, S. 9: 33-43.

BİLKAN, Ali Fuat (1987). **Nâbî'nin Kasideleri ve Kasideciliği**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış YLT).

CEBECİOĞLU, Ethem (2009). **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ağaç Yay.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1986). “Kaside”, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, 415-417: 17-77.

ÇINAR, Bekir (2007). “Geleneğe Direnen Bir Şair ve Şiiri: Cem Sultan'ın Frengistan Kasidesi”, **Turkish Studies**, Volume 2/4: 274-282.

DADAŞ, Cevdet (2002). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Caize ve İhsanlar”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 748-757.

DURMUŞ, Tuba Işın (2009). **Tutsan Elini Ben Fakirin - Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği**, İstanbul: Doğan Kitap.

ELİOT, T. (1990). **Edebiyat Üzerine Düşünceler** (Çev. S. Kantarcıoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

ERSOYLU, İ. Halil (1989). **Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı**, Ankara: TDK Yay.

EYDURAN, Aysun SUNGURHAN (1999). **Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-şu'arâ İnceleme-Tenkitli Metin**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış DT).

GÖRE, Zehra (2009). “Kerem Kasidelerine Dair”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı)**, S. 39: 919-956, Erzurum.

Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir:
Divan Şiirinde Afnâmeler Ve Cem Sultan'ın Kerem Kasidesi

HORATA, Osman (1998). **Esrâr Dede Hayatı-Eserleri Şiir Dünyası ve Dîvânı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

HORATA, Osman (2000). "Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi", **Bilig**, Güz, 15: 91-109.

IRKILATA, Mehmet (2007). **Nazire Geleneği İçerisinde Kerem Kasideleri**, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış YLT).

İNALCIK, Halil (2003). **Şâir ve Patron**, Ankara: Doğu Batı Yay.

İPEKTEN, Haluk (1990). **Baki Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.

İPEKTEN, Haluk (1991). **Nâilî Hayatı-Sanatı-Eserleri**, Ankara: Akçağ Yay.

İPEKTEN, Haluk (1994). **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul: Dergâh Yay.

İPEKTEN, Haluk (1996). **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, İstanbul: MEB Yay.

İPEKTEN, Haluk vd. (1988). **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

İSEN, Mustafa (1980). **Sehi Bey Tezkire "Heşt Behişt"**, İstanbul: Tercüman Yay.

İSEN, Tûbâ Işımsu (2002). **Divan Şiirinde Fahriye**, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış YLT).

KARACAN, Turgut (1991). **Bosnalı Alaeddin Sâbit-Divan**, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.

KILIÇ, Filiz (2000). **Şehzade Bayezid-Şâhî Hayatı ve Divanı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

KUTLUK, İbrahim (1997). **Beyâni Mustafa Bin Carullah-Tezkiretü's-şuarâ**, Ankara: TTK Yay.

MACİT, Muhsin (1996). **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, Ankara: Akçağ. Yay.

MERİÇ, Münevver Okur (1992). **Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Muallim Nâcî (1307). **İstılâhât-ı Edebiyye**, İstanbul.

OCAK, Fatma Tulga (1991). "Nef'î ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri" **Ölümünün Üçyüzlüncü Yılında Nef'î**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.: 1-44.

OĞRAŞ, Rıza (2001). **Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u**, Burdur.

Sehî Bey (1325). **Âsâr-ı Eslâfdan Tezkire-i Sehî**, İstanbul.

SOLMAZ, Süleyman (2005). **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

TARLAN, Ali Nihad (2005). **Ahmed Paşa Divanı**, İstanbul: MEB Yay.